

RECENZE

Hana Librová: *Sociální potřeba a hodnota krajiny*. UJEP, Brno 1987, 135 s.

Představa vesmíru, jehož středem je Země, obydlená Bohem vyvolenými lidmi, dnes vyvolává u naprosté většiny Evropanů úsměv. Rozum, vtělený do astronomie, nás sice zbavil pýchy těch, kolem nichž se točí vesmír, nezbavil nás však pocitu pána přírody. Žijeme stále s přesvědčením, že příroda je tu kvůli nám, bereme z ní a odkládáme do ní podle libosti a zdá se, že nás tento omyl — pokud si jej neuvědomíme — může stát život. Začínáme zpytovat svědomí a každý krok směrem k vědomí sounáležitosti s přírodou je třeba ocenit.

Příspěvkem do této ekologicky motivované inventury hodnot je monografie Hany Librové, vydaná Universitou J. E. Purkyně v edici Spisy filosofické fakulty. Autorka předkládá čtenáři výsledky svého dlouholetého studia problematiky sociální podmíněnosti vnímání krajiny člověkem. Zajímá ji, „jak společnost během svého historického vývoje a v současnosti pohlíží na krajinu...“ (s. 9). Poznání toho, „jaké místo příroda a krajina zaujímá v hodnotové orientaci jedince“ považuje za předpoklad „vytváření hlubšího a širšího ekologického citění, myšlení a posléze ekologického přístupu lidí a celé společnosti ke světu“ (s. 10).

Ústředním motivem knihy je teze o existenci „celému druhu Homo sapiens vlastní, fylogenetické potřeby pobývat ve volné krajině lesostepního typu“ (s. 30). Člověk si existenci této biologické potřeby uvědomuje v případech, že se mu volné krajiny nedostává. Tam, kde se život soustřeďuje do urbanizovaných lokalit a je naplněn činností (zejména prací), která člověka nepřivádí do kontaktu s volnou krajinou, vystupuje biologicky zakotvená potřeba krajiny z „... nevědomých oblastí do oblastí vědomí. Přeměňuje se v potřebu reflektovanou...“ (s. 30).

Pomocí uvedeného schématu vysvětluje Librová variabilitu „sociokulturních modelů“ (s. 20) vztahu k přírodě. Konkrétní historický obsah těchto modelů je různorodý. Za jevovou heterogenitou se však skrývá proces střídání „pragmatického“ a „romantického“ modelu vztahu k přírodě. V rámci „pragmatického“ modelu je příroda chápána jako „objekt, který je třeba překonávat a ovládnout“. V „romantickém“ pojetí je příroda chápána jako „hodnota, která se neodvozuje od hmotného prospěchu člověka. Představuje zdroj s bohatým vnitřním obsahem, kterému se má člověk naučit naslouchat, chce-li najít sám sebe...“ (s. 32). Potřeba pobytu ve volné, lesostepní krajině je reflektována v rámci „romantického“ modelu, v rámci „pragmatického“ modelu ustupuje do nevědomí.

Kniha, která je konkretizací uvedeného výkladového schématu (hypotézy), je rozdělena na dvě části. První je věnována historickému rozboru vztahu evropské kultury ke krajině. Librova analyzuje uměnovědné prameny, věnované vývoji evropské a asijské literatury a výtvarného umění a dospívá k závěru: „Evropští malíři vnímali krajinu, aby ji mohli znázornit, zmocnit se jí jako objektu. V taoisticky orientované východní kultuře je prvořadé pohroužení se do podstaty krajiny... Malířské znázornění má být jeho vedlejší produktem. Návoje a kánony malířství zde tvůrci přímo programově ukládají plně duševní soustředění, odpoutání od osobních starostí. Romantické krajinářství evropské naopak do krajiny své duševní a emocionální stavy promítá“ (s. 56—57).

Druhá část knihy je věnována současné situaci v Československu. Librova zde předkládá interpretaci výsledků vlastních výzkumů. Ty ji přivádějí k názoru, že v naší populaci jsou nositeli „pragmatického“ modelu zemědělci, kteří jsou s krajinou denně ve styku. „Romantický“ přístup je typický pro obyvatele měst — rekreanty. Librova poukazuje na to, že u dětí se rozdíl mezi městskou a zemědělskou populací do jisté míry smývá ve prospěch „romantického“ přístupu (s. 87). Vidí v tom (s nezbytnou skepsí) zárodek možné budoucí ekologičtější orientace mladé generace: „Pokud chceme ze zobecnění našich empirických poznatků vyvodit optimistické závěry, lze si představit, že z generace dnešních dětí vyrostou s větší pravděpodobností pracovníci, kteří na řídicích místech budou častěji a spontánněji brát v úvahu ekologická kritéria, než z generace naší“ (s. 114).

Musím se přiznat, že mnou provedená rekonstrukce koncepce H. Librové na mě působí až podezřele uceleně. Samotná četba knihy takový pocit neskytá. „Schéma“ je uloženo poměrně hluboko pod textem, souvislosti mezi tezí o fylogenetické potřebě pobytu ve volné, lesostepní krajině a tezí o dvou typech sociokulturních modelů ve vztahu ke krajině nejsou příliš patrné, text reflektuje řadu drobnějších (ale neopomenutelných) motivů. Nerad bych autorce připisoval vlastní vývoje, a proto svoji reflexi textu knihy nabízím spíše jako podnět k diskusi o recenzovaném díle.

Jako úvod k ní bych chtěl označit dvě diskusní místa koncepce H. Librové: 1. Autorka používá pojmy „příroda“ a „krajina“ jako zástupné — pomocí druhého operacionalizuje první. Takovou operacionalizaci považují za diskutabilní, neboť v evropském a zvláště středoevropském prostoru se nalézá relativně malý počet lokalit, jejichž krajina vznikla pouze na základě přírodního vývoje. Domnívám se, že mnozí středoevropané obdivují svou krajinu dílem jako „přírodní“ a dílem jako výsledek práce svých předků. (Aniž si to možná uvědomují).

2. Optimistická skepse Librové vůči možnostem ekologicky orientovaného myšlení dnešní mladé generace je podle mého názoru více než oprávněná. Kladu si otázku: Co se stane s hodnotovou orientací dnešních dětí v průběhu několika let po jejich vstupu do dnešních pracovních institucí? Ty svým sociálním tlakem jednoznačně, preferují bezohlednost vůči přírodě a krajině. Osoba ve volném čase „romantická“ uvažuje a jedná v pracovním procesu často zcela „pragmaticky“.

Výhled do budoucna by měl zvážit jak perspektivy hodnotové orientace „o sobě“, tak také perspektivy vývoje pravidel pracovního života. Reálné pracovní jednání lidí je výsledkem konfrontace jejich hodnotové orientace s „pravidly hry“.

M. Petrušek na jedné ze svých přednášek vyslovil požadavek: Mobilizovat relevantní sociologické vědění při řešení ekologického problému. Příkladů tohoto přístupu zatím není mnoho a sociologických publikací o sociálních aspektech ekologického problému je méně než šafránu. Proto se domnívám, že nemusíme šetřit slova chvály (jak je u nás zvykem) a můžeme nenápadnou knížku Hany Librové nazvat průkopnickým dílem.